

نقش متغیرهای اجتماعی در تعیین پیش‌نمونه‌های زبانی

آزیتا افراشی^۱

بلقیس روشن^۲

شهرام رنجبری^۳

چکیده

در پژوهش حاضر، تأثیر سه عامل پایگاه اجتماعی، تفاوت جغرافیایی و جنسیت در تعیین پیش‌نمونه‌ها بررسی شد. بدین منظور، با روش پژوهش میدانی، ابتدا پرسشنامه‌ای با ۷ سوال در اختیار ۴۰۰ آزمودن‌ور سال چهارم ابتدایی در مدارس شمال و جنوب تهران، با جنسیت متفاوت قرار گرفت و براساس پاسخ آنها، پایگاه اجتماعی افراد مشخص گردید. همان‌طور که پاسخ‌ها و همچنین سطح معنی‌داری آزمون برای سطح اطمینان ۰/۹۵ نشان می‌دهد، افراد با طبقات اجتماعی، جنسیت و محیط جغرافیایی مختلف، پیش‌نمونه‌های متفاوتی از هر مقوله در ذهن دارند و این متغیرها، حتی در محدوده یک شهر نیز بر مقوله‌بندی کودکان از پدیده‌های مختلف، تأثیر قابل توجهی گذاشته است. براین اساس، نظام آموزشی، نسبت به اینکه کودکان، حتی در محدوده یک شهر، با مقوله‌بندی مختلفی به مدارس وارد می‌شوند، نمی‌تواند بی‌تفاوت باشد و متون و انتخاب واژگان پایه در کتاب‌های درسی، باید با اشراف به چنین تفاوت‌هایی شکل بگیرد تا رغبت به یادگیری و برخورد تعاملی با متن درسی صورت پذیرد.

واژه‌های کلیدی: مقوله‌بندی، پیش‌نمونه، نظریه فازی، تشابه خانوادگی

۱- مقدمه

نظریه پیش‌نمونه^۴، نظریه‌ای است در باب مقوله‌بندی که در زمینه تحلیل چگونگی پیدایش مقوله‌های زبانی راهگشا بوده است. در معنی‌شناسی شناختی^۵، مقوله‌سازی^۶ عناصر زبانی از نوع پیش‌نمونه‌بنیاد تلقی می‌گردد. در نتیجه پیش‌نمونه‌ها، ابزاری برای مقوله‌بندی‌اند. بر این اساس، با توجه به اهمیت مفهوم پیش‌نمونه در مباحث زبان‌شناختی، در این مقاله سعی شده است تا نقش متغیرهای اجتماعی از جمله پایگاه اجتماعی، تفاوت

^۱ - عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی a.afraشي.ling@gmail.com

^۲ - عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور تهران، گروه زبان‌شناسی و زبان‌های خارجی

^۳ - کارشناس ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه پیام نور shahram.ranjbari@yahoo.com

^۴ - prototype theory

^۵ - cognitive semantics

^۶ - categorization

جغرافیایی در انتخاب و تعیین پیش نمونه‌ها مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد. در این میان، پس از بیان مسئله، پرسش‌ها و فرضیه‌های پژوهش به پیشینه مطالعات و توضیح مفهوم پیش‌نمونه اشاره می‌گردد و در پایان پس از تحلیل داده‌ها، به بحث و نتیجه‌گیری پرداخته خواهد شد.

پیش‌نمونه، به عنوان نماینده اصلی هر مقوله^۱، مفهومی است که بیشتر در ذهن و حافظه افراد می‌ماند و هنگام شنیدن نام یک مقوله خاص، اولین مفهومی است که به ذهن متبادر می‌شود و بازبایی آن سریع‌تر از سایر اعضای مقوله صورت می‌گیرد (ویتگنشتاین^۲، ۱۹۷۸). گیون^۳ (۱۹۸۴) معتقد است که در هر مقوله نقاطی کانونی و مرکزی وجود دارند که جایگاه «نوعی‌ترین» اعضای مقوله‌اند. این نقاط کانونی را پیش‌نمونه می‌نامند (ساسانی، ۱۳۷۹: ۴۰۰). بر این اساس، در این مقاله به دنبال پاسخ دادن به سؤالات زیر خواهیم بود:

- تأثیر پایگاه اجتماعی در انتخاب پیش‌نمونه‌ها چگونه است؟
- تأثیر محیط جغرافیایی در انتخاب پیش‌نمونه‌ها چگونه است؟
- تأثیر جنسیت بر انتخاب پیش‌نمونه‌ها چگونه است؟

۲- پیشینه مطالعات

خاستگاه شکل‌گیری مفهوم پیش‌نمونه، «نظریه مقوله‌بندی آرسطو» است. در این بخش، گزارشی از پژوهش‌های برجسته‌ترین اندیشمندان و زبان‌شناسان غیرایرانی و ایرانی از مقوله‌بندی کلاسیک ارسطو تا نظریه‌های تشابه خانوادگی^۴ و پیش‌نمونی^۵ ارائه می‌گردد:

- ارسطو

در قالب اندیشه ارسطو هر مقوله بر مبنای مولفه‌های آن تعریف می‌شود، مقولات از ترکیب مختصه‌های لازم و کافی به وجود آمده‌اند، مختصه‌ها ماهیتی دوتایی دارند، مرز مقوله‌ها مشخص است و اعضای یک مقوله از وضعیت یکسانی برخوردارند (تیلر^۶، ۱۹۹۱: ۴-۲۲).

- ویتگنشتاین

ویتگنشتاین (۱۹۴۵) پس از بررسی چگونگی تعریف واژه «بازی» به این نتیجه رسید که یک مقوله با توجه به مؤلفه‌های لازم و کافی شکل نمی‌گیرد، بلکه محصول «شبکه پیچیده‌ای از تشابهات است که گاه همه جانبه و گاه جزئی‌اند» (زیتزن^۸، ۱۳۸۲: ۳۵). به اعتقاد وی اولاً مقولات به طور کامل مجزا و مطلق نیستند، بلکه دارای

¹- category

²-L. Wittgenstein

³- Givon

⁴- Theory of Categorization

⁵- family resemblance

⁶- prototypicality

⁷-J.R. Taylor

⁸-M. Zitzen

مرزهای مبهم و نامشخص‌اند و نوعی رابطه «تشابه خانوادگی» بین اعضای گوناگون یک مقوله، وجود دارد (گیون، ۱۹۸۴: ۱۳).

- لباو

لباو^۱ (۱۹۷۳) پژوهش خود را با استفاده از اشیایی مانند فنجان، گلدان، کاسه و غیره انجام داد. وی تصاویر این اشیاء را به افراد مختلف نشان داد و از آنها خواست تا نام اشکال را بگویند. بر خلاف تصور، مرز بین کاسه و فنجان مشخص نمی‌شد و گاهی بین اجزاء مقوله همپوشی اتفاق می‌افتاد. در نهایت لباو نتیجه گرفت که مؤلفه‌ها از دو منظر «نقشی^۲» و «تعاملی^۳» قابل بررسی‌اند. برای نمونه وقتی قرار بود ظرف با قهوه داغ پر شود، پاسخ‌ها عمدتاً به فنجان منحصر می‌شد و وقتی قرار بود ظرف با سبب‌زمینی پر شود، غالباً پاسخ‌ها کاسه بود. پس در این آزمایش، طیفی بودن مقولات، وابستگی ویژگی‌ها به جهان واقعی و نقشی بودن ویژگی‌ها و نقش اشیاء در فرهنگ، به تأیید رسید^۴.

- رُش

در اواسط دهه ۱۹۷۰، نخستین بار النور رُش^۵ در پژوهشی در حیطه روان‌شناسی زبان مفهوم پیش‌نمونه را در ارتباط با ساختار مقولات معرفی کرد. رُش (۱۹۷۸: ۲۷) عملکرد مقوله‌بندی نزد بشر را پیامد روان‌شناسی مقوله‌بندی دانست و این‌گونه مطرح کرد که مقوله‌بندی، عملکردی اختیاری و محصول یک رویداد تاریخی نیست و در وهله اول تحت تأثیر شناخت قرار دارد (زیتزن، ۱۳۸۲: ۳۷).

مشاهدات تجربی رُش (۱۹۷۳، ۱۹۷۵) فرض او را درباره پیش‌نمونه‌نگی تأیید می‌کند. مقولات مورد پژوهش رُش، ائاثیه منزل، میوه، وسیله نقلیه، اسلحه جنگی، سزبیجات، ابزار، پرنده، ورزش، اسباب بازی و پوشاک بودند. در یکی از این پژوهش‌ها، ۶۰ مورد از مقوله ائاثیه منزل در اختیار ۲۰۰ دانشجوی آمریکایی قرار گرفت و از آنها خواسته شد تا این موارد را مرتب کنند و از این طریق به رتبه‌بندی مقولات و تعیین پیش‌نمونه‌ها دست یابند. نتایج به طرز خیره‌کننده‌ای مشابه بود، یعنی دانشجویان بر سر انتخاب پیش‌نمونه مقوله مورد نظر توافق داشتند (تیلر، ۱۹۹۱: ۴۳). در آزمونی دیگر سرعت انتخاب اعضای مقولات مورد بررسی قرار گرفت. در این آزمون دانشجویان باید برای تعیین درستی یا نادرستی جمله‌ای مانند اینکه «مرغ پرنده است» یا «گنجشگ پرنده است» دگمه‌ای را فشار می‌دادند؛ در اینجا نیز زمان پاسخگویی در ارتباط با نمونه‌های اعلا مثلاً «سینه سرخ» کوتاه‌تر از نمونه‌ای مانند «مرغ» بود (رُش، ۱۹۷۸: ۸-۳۷).

^۱-W. Lebov

^۲- functional

^۳- interactional

^۴- زیتزن پس از بررسی تحقیقات لباو نتیجه می‌گیرد که شکل ظاهری و بسامد وقوع، همگی از پیامدهای پیش‌نمونه‌نگی است اما دلایل آن محسوب نمی‌شود (زیتزن، ۱۳۸۲: ۳۸)

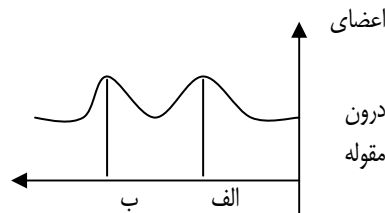
^۵-E. Rosch

رُش و دیگران (۱۹۷۶) مطرح کردند که مفاهیم در ذهن انسان نمونه‌های اعلاایی هستند که به صورت شبکه‌ای با یکدیگر در ارتباطند و نمونه‌های اعلا متشکل از مجموعه‌ای از مشخصه‌ها اند (حق‌بین، ۱۳۷۹: ۲۳۷). وی «سطح بنیادی»^۱ در مقوله‌سازی را مطرح کرد و بر این باور بود که اشیاء به مثابه گشتالت‌های ادراکی و نقشی، مفهوم‌سازی^۲ می‌شوند (تیلر، ۱۹۹۱: ۴۸).

رُش خاطر نشان کرد که عضویت در یک مقوله با الگوهای تجربی، بسیار مرتبط است. بازنمود این مسئله در زبان‌آموزی کودکان مشهود است؛ زیرا آنها در وهله اول مثال‌های پیش‌نمونه را یاد می‌گیرند تا مثال‌های فرعی. به طور مثال کودکان در بین ظروف آشپزخانه، کاسه را که بیشتر با آن سروکار دارند، زودتر یاد می‌گیرند تا مثال‌های فرعی مثل ماهی‌تابه (تیلر، ۱۹۹۱: ۴۵).

- گیون

گیون (۱۹۸۴: ۱۵-۱۶) نظریه ویگنشتاین را با نظریه مطلق‌گرایی ارسطو مقایسه کرد و در نهایت مدلی را ارائه داد که نظریه نمونه اعلا یا نظریه پیش‌نمونه نام گرفت.

نمودار ۱- توزیع مقوله‌ای پیش‌نمونه (انعطاف پذیر)

براساس نمودار (۱)، برخلاف الگوی مطلق و هم خانواده، پیش‌نمونه به صورت خوشه‌ای از خصوصیات بی‌نشان در قله یا کانون مقوله قرار می‌گیرد و اعضای دیگر به ترتیب در پیرامون کانون یا در دامنه مقوله توزیع می‌یابند (ساسانی، ۱۳۷۹: ۳-۴۰۲).

- لیکاف

لیکاف^۳ (۱۹۸۷) با پژوهش‌های خود دریافت که «الگوهای شناختی-آرمانی شده»^۴ ای وجود دارند که متأثر از فرهنگ‌ها و باورهای قومی^۵ مختلف‌اند و مبتنی بر علم یا استدلال منطقی نیستند (سعید^۶، ۱۹۹۷: ۳۸).

- تیلر

^۱- basic level

^۲- conceptualization

^۳-G. Lakoff

^۴- Idealized Cognitive Models

^۵- فیلمور این دسته از باورها را frames (قالب‌ها) می‌نامد.

^۶-J.I. saeed

تیلر (۱۹۹۱) معتقد است پیش‌نمونه‌ها منبعث از مسائل فرهنگی‌اند. وی در تمایز نظریه کلاسیک و پیش‌نمونه عنوان می‌کند که اثرات پیش‌نمونه نتیجه فرآیندهای شناختی است، در حالی که نظریه کلاسیک به دنبال یک تعریف مرکزی است. وی معتقد است یک شیء خاص، پیش‌نمونه نیست؛ بلکه آن شیء مثال عینی است که پیش‌نمونه را نشان می‌دهد. در حقیقت اگر مثال عینی را پیش‌نمونه فرض کنیم، در مورد مقوله‌های انتزاعی مثل «بلندی» این مشکل به وجود می‌آید که پیش‌نمونه آنها چه خواهند شد؟

او به دو نوع مقوله اشاره می‌کند: «مقوله‌های تخصصی^۱» و «مقوله‌های عام یا طبیعی^۲» که کاربرد روزمره دارند. ساختار مقوله‌های طبیعی مبتنی بر پیش‌نمونه‌هایی است که مردم به طور عادی در محیط پیرامون دریافت می‌کنند و با آنها در تعامل‌اند؛ اما مقوله‌های تخصصی دارای مرزهای مشخصی هستند و براساس اصول نظریه ارسطو قابل تفکیک‌اند. این مقوله‌ها را می‌توان بر اساس شرایط لازم و کافی دسته بندی کرد^۳ (تیلر، ۱۹۹۱: ۷۳).

به نظر تیلر، پیش‌نمونه‌ها باید انعطاف‌پذیر باشند تا واحدهای تازه و ناآشنا را در برگیرند، در صورتی که به نظر گیرارتز^۴، در نظریه سنتی باید برای عناصر تازه، مقوله‌های جدید ساخت، لذا پیش‌نمونه‌ها باید ثبات داشته باشند و دائماً در برابر تغییرات تغییر نکنند. اما به نظر می‌رسد پیش‌نمونه‌ها با توجه به فرهنگ‌های مختلف در بُعد مکانی، زمانی و تاریخی، تغییر می‌کنند (ساسانی، ۱۳۷۹: ۴۰۱).

- زیتزن

زیتزن (۱۳۸۲: ۳۸) با بررسی مشاهدات رُش، چنین نتیجه گرفت که افراد هنگام مقوله‌بندی اشیاء، ظاهراً از ویژگی‌های عضو نماینده مقوله، برداشتی مشترک دارند و تصمیم‌گیری درباره عضویت یک شیء در مقوله، از طریق مقایسه آن شیء با مؤلفه پیش‌نمونه صورت می‌گیرد. از سوی دیگر هر یک از اعضای مقوله، دقیقاً همانند سایر اعضا یا همانند پیش‌نمونه نیست، بلکه تا حدی به آن شباهت دارد.

- افراشی

افراشی (۱۳۸۶) بر این باور است که تصمیم‌گیری درباره عضویت یک شیء در مقوله، از طریق مقایسه آن چیز با مؤلفه‌های پیش‌نمونه کانونی صورت می‌گیرد. ولی هیچ یک از اعضای مقوله دقیقاً مانند سایر اعضا یا مانند پیش‌نمونه نیست، بلکه این شباهت نسبی است. برای نمونه شاید بتوان گفت که «پلو و خورش» می‌تواند پیش‌نمونه غذای ایرانی باشد، زیرا به دلایل فرهنگی، اقتصادی، سلیقه‌ای و غیره بسامد وقوع آن در سفره ایرانی بالاتر از بقیه انواع غذاها است. ولی در همین مقوله، غذاهای دیگری قرار دارند که برخی به دلیل حداقل شباهت با پیش‌نمونه کانونی به خطوط حاشیه‌ای مقوله نزدیک‌تر هستند (افراشی، ۱۳۸۶: ۲).

^۱ - expert categories

^۲ - folk or natural categories

^۳ - «مقوله‌های تخصصی» همان چیزی است که کمپتون (۱۹۸۱) با نام «نظام‌های طبقه‌های ساخته شده» [devised classification system] از آن یاد می‌کند (تیلر، ۱۹۹۱: ۷۲).

^۴ - D. Geeraerts

- لیش

لیش (۱۳۸۸) در پژوهش خود به بررسی پیش‌نمونه‌های انتخاب شده توسط دانش‌آموزان شهر اراک پرداخت و میزان تأثیر عوامل مختلفی از جمله میزان تماشای برنامه‌های تلویزیون، پایگاه اجتماعی افراد و تفاوت‌های جغرافیایی را در ایجاد و انتخاب پیش‌نمونه‌ها مورد بحث و بررسی قرار داد. در این پژوهش مشخص گردید که پایگاه اجتماعی افراد و تفاوت‌های جغرافیایی در تعیین پیش‌نمونه‌ها مؤثراند.

۳- ملاحظات نظری

در این بخش، ابتدا به نظریه فازی و تشابه خانوادگی که مبنای نظریه پیش‌نمونه‌هاست، اشاره می‌گردد. سپس به تعریف مفهوم پیش‌نمونه و توضیح رابطه آن با مقوله‌بندی خواهیم پرداخت و بحث حاضر را در ارتباط با «الگوهای شناختی-آرمانی شده» لیکاف و فراگیری زبان کودک، ادامه خواهیم داد.

۳-۱- نظریه فازی^۱

دیرون^۲ و ماریولین^۳ (۱۹۹۸: ۱۶) می‌گویند ممکن است مرکز یک مقوله کاملاً مشخص باشد، اما مرزهای آن مبهم و نامشخص است و تمایل به همپوشانی با دیگر مقوله‌ها را دارند؛ این پدیده فازی نام دارد.

۳-۲- تشابه خانوادگی

ویتگنشتاین (۱۹۴۵) از استعاره «تشابه خانوادگی» برای بیان تنوع ویژگی‌های مقولات استفاده می‌کند و اشاره می‌کند که نوعی رابطه تشابه خانوادگی بین اعضای گوناگون یک مقوله- یا مقوله‌های گوناگون در قالب یک فرامقوله- وجود دارد (گیون، ۱۹۸۴: ۱۳). وی با بررسی چگونگی تعریف واژه «بازی» به این نتیجه می‌رسد که یک مقوله با توجه به مؤلفه‌های لازم و کافی شکل نمی‌گیرد، بلکه محصول شبکه پیچیده‌ای از تشابهات است که گاه همه جانبه و گاه جزئی‌اند و مرز میان مقولات مبهم است (زیتزن، ۱۳۸۲: ۳۵).

۳-۳- تعریف مفهوم پیش‌نمونه

پیش‌نمونه، نماینده مقوله، موجودیتی کانونی است که بقیه اعضا، اطراف آن سازمان می‌یابند، یک مقوله به کمک پیش‌نمونه شناسایی می‌شود و ما اشیاء را از رهگذر مقایسه آن شیء با پیش‌نمونه مقوله مورد نظر، به مقولات نسبت می‌دهیم (زیتزن، ۱۳۸۲: ۳۷ و ۳۹).

ریچارد و همکاران^۴ (۱۹۹۲: ۲۹۸) پیش‌نمونه را همان شخص یا شیء می‌دانند که افراد آن را به عنوان نمونه برتر گروه یا مقوله خود، در نظر می‌گیرند.

پیش‌نمونه، مفهومی است که بیشتر در ذهن و حافظه افراد می‌ماند و هنگام شنیدن نام یک مقوله خاص، اولین مفهومی است که به ذهن متبادر می‌شود و بازبایی آن سریع‌تر از سایر اعضای مقوله صورت می‌گیرد

¹ - fuzzy theory

² - R. Driven

³ - V. Marjolyjn

⁴ - Richards et al

(ویتگشتاین، ۱۹۷۸). به عنوان نمونه، مقوله «پرنده» دارای اعضای مختلفی است ولی از میان این اعضا مثلاً «گنجشک» یا «کیوتر» نسبت به مثلاً «پنگوئن» یا «شترمرغ» به پیش‌نمونه پرنده نزدیک‌ترند و یا مقوله «غذا» دارای اعضای است که برخی به پیش‌نمونه مقوله غذا نزدیک‌تر می‌باشند. بر این اساس، اهل زبان در مورد اعضای شاخص یک مقوله، اشتراک نظر بیشتری دارند و این اعضای شاخص، سریع‌تر از سایر اعضای مقوله به ذهن می‌رسند (سعید، ۱۹۹۷: ۳۷).

پیش‌نمونه‌ها، ثابت نیستند، بلکه با توجه به فرهنگ، موقعیت و بافت‌های مختلف، طی زمان دستخوش تغییر می‌شوند. به عنوان مثال، پیش‌نمونه وسایل نقلیه‌ای مانند دوچرخه و اتومبیل از ۵۰ سال پیش تاکنون به نمونه‌های حاشیه‌ای این مقوله مبدل شده‌اند (زیتزن، ۱۳۸۲: ۴۴).

گیون (۱۹۸۴) می‌گوید در هر مقوله‌ای نقاط کانونی و مرکزی وجود دارند که جایگاه «نوعی‌ترین» اعضای مقوله هستند. این نقاط کانونی را پیش‌نمونه می‌نامند (ساسانی، ۱۳۷۹: ۴۰۰). با جمع‌بندی تعریف‌های اشاره شده می‌توان تعریف جامع زیر را برای مفهوم پیش‌نمونه ارائه داد:

«پیش‌نمونه، مفهومی است که به عنوان نماینده اصلی مقولات در ذهن می‌ماند و هنگام شنیدن نام یک مقوله خاص، اولین مفهومی است که به ذهن متبادر می‌شود و عضویت سایر اعضا در مقوله، از رهگذر مقایسه آنها با پیش‌نمونه صورت می‌گیرد و بر اساس درجاتی از خصوصیات، از نقطه کانونی پیش‌نمونه تا نقاط حاشیه‌ای و پیرامونی گسترش می‌یابند، بازایی آن سریع‌تر از سایر اعضای مقوله صورت می‌گیرد و همیشه ثابت نیست و با توجه به فرهنگ‌ها، موقعیت‌ها و بافت‌های مختلف متغیر است.

۳-۴- ویژگی‌های پیش‌نمونه‌نگی

نتایج مشاهدات مختلف، ویژگی‌های زیر را برای پیش‌نمونه‌نگی معرفی می‌کند:

۱- هر مقوله، ساختاری پیش‌نمونه بنیاد دارد. یعنی مقولات، صرفاً دارای صورتهای دو قطبی (مثبت یا منفی، این یا آن) نیستند، بلکه پیش‌نمونه موجودیتی کانونی است که بقیه اعضا پیرامون آن سازمان می‌یابند (زیتزن، ۱۳۸۲: ۳۹).

۲- مقوله‌های پیش‌نمونه بنیاد از طریق یک مجموعه مؤلفه‌های لازم و کافی تعریف نمی‌شوند. زیرا اعضای مختلف، ویژگی‌های واحد مشترکی ندارند. برعکس، آنها را برحسب تعدادی ویژگی در قالب یک پیوستار تعریف می‌کنند. در نگرش کلاسیک، هر مقوله براساس مؤلفه‌ها تعریف می‌شود.

۳- مقوله‌های پیش‌نمونه بنیاد از ساختار مشابهت خانوادگی برخوردارند و ساختار معنایی آنها از نوع معانی خوشه‌ای و انطباقی است. به طور مثال، در مقوله ورزش، فرضاً فوتبال یا والیبال در مرکز و سایر اعضای مقوله مثلاً شنا یا کشتی، برحسب میزان شباهت، در پیرامون پیش‌نمونه‌ها به صورت پیوستاری قرار می‌گیرند.

^۱ - بی‌شک این نقطه کانونی یا پیش‌نمونه بسیار شبیه عنصر «بی‌نشانی» است که ترویتسکوی (۱۹۳۹) مطرح کرده است.

۴- مقوله‌های پیش‌نمونه بنیاد مراتبی از عضویت در مقوله را می‌نمایاند؛ به عبارت دیگر همه اعضا به یک اندازه نماینده مقوله نیستند و بر خلاف رویکرد سنتی، همه اعضا از موقعیت یکسانی برخوردار نیستند. مسئله عضویت، مفهومی مدرج است و قطعی نیست.^۱

۵- مرزهای مقوله‌های پیش‌نمونه بنیاد، مبهم هستند، یعنی ممکن است مقولات به تدریج به یکدیگر تبدیل شوند. به عبارت دیگر یک مقوله ممکن است دو پیش‌نمونه مختلف، داشته باشد. بر اساس نظریه پیش‌نمونه، «نهنگ»، پیش‌نمونه مقوله پستاندار نیست و دورتر از پیش‌نمونه مرکزی قرار دارد. همزمان، نهنگ‌ها، در برخی ویژگی‌ها به پیش‌نمونه آریزان یعنی ماهی، شباهت دارند، آنها در زیر آب زندگی می‌کنند، باله دارند و الی آخر^۲ (آشر، ۱۹۹۴: ۳۳۸۵).

۳-۵- رابطه پیش‌نمونه و مقوله‌بندی

رُش (۱۹۷۸) اشاره می‌کند که یکی از جنبه‌های اساسی شناخت، توانایی مقوله‌بندی است. مقوله‌بندی فرایند ذهنی طبقه‌بندی مفاهیم است که حاصل آن شکل‌گیری مقوله‌های شناختی است. از اندیشه‌های بنیادی در علم شناخت این است که ذهن واقعیت جهان خارج را پردازش می‌کند و ادراک انسان از واقعیت، تحت تأثیر پردازش‌های ذهن قرار دارد. دریافت ما از محیط، همیشه توسط فعالیت‌های مقوله‌بندی از جمله ادراک، دانش و جهان بینی و به طور خلاصه، توسط تجربه ما شکل می‌گیرند. ما یک واقعیت ذهنی خلق نمی‌کنیم بلکه به‌عنوان عضوی از یک جامعه، در مورد تجربیات بینا ذهنیمان توافق داریم (دیرون و ماریولین، ۱۹۹۸: ۱۴).

در معنی‌شناسی شناختی مقوله‌بندی عناصر زبانی از نوع پیش‌نمونه بنیاد است. معنی‌شناسان پایبند به نظریه پیش‌نمونه، پیش‌نمونه‌ها را مبنای مقوله‌بندی از سوی بشر می‌دانند. در قالب نگرش معنی‌شناسی شناختی پیش‌نمونه‌ها و طرحواره‌ها ابزار مقوله‌بندی‌اند. بدون توانمندی مقوله‌بندی پدیده‌های جهان خارج، انسان در محیطی آشوب‌گونه سردرگم می‌ماند ولی مقوله‌بندی از رهگذر وجود پیش‌نمونه‌ها و طرحواره‌ها به شناخت او از جهان سامان می‌بخشد و موجب می‌شود که او بتواند پدیده‌ها و پدیدارها را در قالب مقوله‌ها طبقه‌بندی نماید (افراشی، ۱۳۸۶: ۲).

۳-۶- دانش عام و دانش زبانی

فیلمور و لیکاف هر دو معتقدند که گویشوران، دانش عامی درباره جهان دارند که براساس تجربه آنها شکل می‌گیرد و ریشه در فرهنگ و باور آنها دارد. فیلمور این اندوخته‌های فرهنگی را «قالب» و لیکاف «الگوهای شناختی-آرامانی شده» می‌نامد که علمی و منطقی نیستند، بلکه از نوع اندوخته‌های فرهنگی می‌باشند (سعید، ۱۹۹۷: ۸-۳۷).

^۱- در مورد بندهای ۳ و ۴ باید اشاره کرد که دریافت ویتگنشتاین از ساختار مشابهت خانوادگی مستلزم توزیع یکپارچه تمام اعضای مقوله است، در مقابل، گیون (۱۹۸۴) مطرح می‌کند که نظریه پیش‌نمونه، توزیع اعضای مقوله را پیرامون پیش‌نمونه، به صورت خوشه-ای ایجاب می‌کند.

^۲- این مثال برگرفته از کتاب جان سعید (۱۹۹۷: ۳۷) است.

۳-۷- پیش‌نمونه و فراگیری زبان کودک

در رویکرد شناختی، لانگاکر (۱۹۸۷)، فراگیری زبان را محصول وجود مفاهیم ذهنی و همچنین نمادهای قراردادی متنوع متأثر از محیط می‌داند. در مقاله افراشی (همان) اشاره شده است که در معنی‌شناسی شناختی، تکوین مفاهیم، مقوله‌بندی زبانی و ذهنی از پدیده‌های جهان خارج، همگی به عنوان بخشی از روند کلی شناخت آدمی از جهان خارج صورت می‌پذیرند. به بیان ساده‌تر فرایندهای زبانی زیر مجموعه فرایندهای شناختی در معنی عام به شمار می‌آیند. بر این اساس از هنگامی که کودک قدم به این جهان می‌گذارد و از طریق حواس پنجگانه‌اش و توانمندی‌های ذاتی به ودیعه نهاده‌شده در وجودش شروع به شناخت جهان اطراف می‌کند، دانش پیش‌نمونه‌ای و طرحواره‌ای نیز شکل می‌گیرد. نمود این مسئله در زبان آموزی کودکان مشهود است؛ زیرا آنها در وهله اول مثال‌های پیش‌نمونه را یاد می‌گیرند تا مثال‌های دیگر را.

۴- تحلیل داده‌ها

در این بخش، ابتدا با توزیع پرسشنامه در میان دانش‌آموزان سال چهارم ابتدایی در دو محیط جغرافیایی متفاوت یعنی شمال و جنوب تهران، تأثیر سه عامل پایگاه اجتماعی، تفاوت جغرافیایی و جنسیت در انتخاب پیش‌نمونه‌ها مورد سنجش قرار می‌گیرد. بدین منظور ابتدا با پرسشنامه‌ای با ۷ سوال که در اختیار ۴۰۰ دانش‌آموز پسر و دختر قرار گرفت، اطلاعات جمعیت شناختی افراد جمع‌آوری و پایگاه اجتماعی آنها مشخص گردید، سپس با پرسشنامه دیگری، هر یک از فرضیه‌ها در مورد ۱۶ سوال پیش‌نمونه‌ها، مورد سنجش قرار گرفت تا با جمع‌بندی پاسخ‌ها، فرضیه‌ها محک زده شود.

۴-۱- یافته‌های جمعیت شناختی

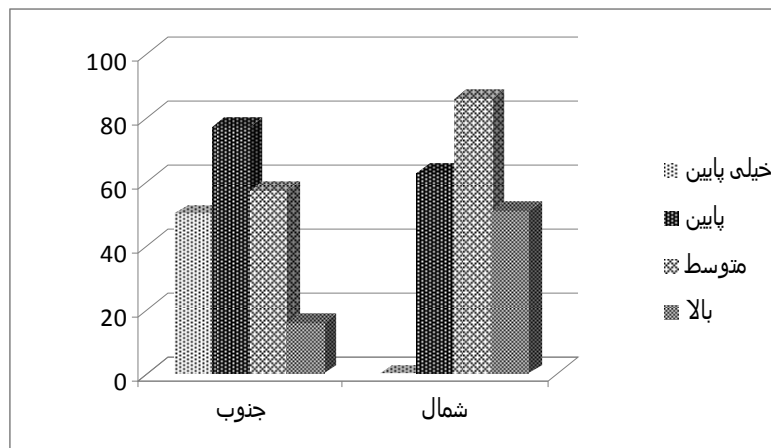
با مشاوره‌هایی که با کارشناسان جامعه‌شناسی صورت گرفت، برای تعیین پایگاه اجتماعی افراد، ابتدا متغیرهایی از جمله نوع مسکن، میزان تحصیلات و شغل پدر و مادر و میزان درآمد مشخص شد و هر کدام جداگانه مورد بررسی قرار گرفت و در پایان با امتیاز بندی هر یک از عوامل و با قرار دادن امتیازات در نرم افزار SPSS، چهار طبقه خیلی پایین، پایین، متوسط و بالا به دست آمد و به این ترتیب پایگاه اجتماعی هر یک از آزمون‌ورها به طور تقریبی تعیین شد.

طبق نتایج جدول (۱)، ۱۲/۵ درصد آزمون‌ورها در طبقه خیلی پایین، ۳۵ درصد در طبقه پایین، ۳۵/۸ درصد در طبقه متوسط و ۱۶/۸ درصد در طبقه بالا قرار گرفت.^۱

^۱ - در اینجا باید یادآوری شود که نگارندگان پس از بررسی شغل والدین آزمون‌ورها و مشاوره‌هایی که با تعدادی کارشناس آمار صورت گرفت به این نتیجه رسیدند که نمی‌توان شغل والدین را امتیاز بندی کرد و در صورت امکان نیز این مطلب ارزش علمی ندارد.

کل		پایگاه اجتماعی								محل زندگی
		بالا		متوسط		پایین		خیلی پایین		
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۰۰	۲۰۰	۸	۱۶	۲۸/۵	۵۷	۳۸/۵	۷۷	۲۵	۵۰	جنوب
۱۰۰	۲۰۰	۲۵/۵	۵۱	۴۳	۸۶	۳۱/۵	۶۳	۰	۰	شمال
۱۰۰	۴۰۰	۱۶/۸	۶۷	۳۵/۸	۱۴۳	۳۵	۱۴۰	۱۲/۵	۵۰	کل

جدول ۱: توزیع پایگاه اجتماعی بر حسب محل زندگی

نمودار ۲: توزیع پایگاه اجتماعی بر حسب محل زندگی

۴-۲- یافته‌های استنباطی

۴-۲-۱- فرضیه اول: پایگاه اجتماعی در انتخاب پیش‌نمونه‌ها تأثیر دارد.

فرضیه اول در مورد ۱۶ سوال پیش‌نمونه‌ها، مورد سنجش قرار گرفت که در زیر به ۲ مورد آن به عنوان نمونه اشاره می‌گردد.

۴-۱-۲-۱- تأثیر پایگاه اجتماعی در انتخاب پیش نمونه میوه

کل	میوه					پایگاه اجتماعی
	سایر	موز	انگور	پرتقال	سیب	
۵۰ ٪۱۰۰	۷ ٪۱۴	۱۷ ٪۳۴	۰ ٪۰	۱۶ ٪۳۲	۱۰ ٪۲۰	خیلی پایین
۱۴۰ ٪۱۰۰	۳۰ ٪۲۱/۴	۲۵ ٪۱۷/۹	۱۴ ٪۱۰	۳۰ ٪۲۱/۴	۴۱ ٪۲۹/۳	پایین
۱۴۳ ٪۱۰۰	۲۲ ٪۱۵/۴	۳۶ ٪۲۵/۲	۳۴ ٪۲۳/۸	۲۹ ٪۲۰/۳	۲۲ ٪۱۵/۴	متوسط
۶۷ ٪۱۰۰	۱۸ ٪۲۶/۹	۸ ٪۱۱/۹	۲ ٪۳	۱۴ ٪۲۰/۹	۲۵ ٪۳۷/۳	بالا
۴۰۰ ٪۱۰۰	۷۷ ٪۱۹/۳	۸۶ ٪۲۱/۵	۵۰ ٪۱۲/۵	۸۹ ٪۲۲/۳	۹۸ ٪۲۴/۵	کل
سطح معنی داری = ۰/۰۰۰		ضریب کای اسکوتر = ۵۲/۳۲			درجه آزادی = ۱۲	

جدول ۲- تأثیر پایگاه اجتماعی در انتخاب پیش نمونه میوه

طبق نتایج جدول ۲، مشخص است که بیشتر آزمون‌ورها از پایگاه‌های اجتماعی خیلی پایین و متوسط، میوه موز را به عنوان پیش‌نمونه مقوله میوه انتخاب کرده‌اند، اما بیشتر آزمون‌ورها از طبقه پایین و بالا میوه سیب را انتخاب کرده‌اند. این نتیجه و همچنین سطح معنی‌داری آزمون برای سطح اطمینان ۰/۹۵ نشان می‌دهد که آزمون‌ورها از طبقات خیلی پایین، پایین، متوسط و بالا در انتخاب پیش‌نمونه میوه تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. بنابر این رابطه، پی‌می‌بریم که پایگاه اجتماعی در انتخاب پیش‌نمونه میوه تأثیر دارد.

۴-۱-۲-۲- تأثیر پایگاه اجتماعی در انتخاب پیش‌نمونه ورزش

کل	ورزش					
	سایر	والیبال	فوتبال	کشتی	شنا	
۵۰ ٪۱۰۰	۵ ٪۱۰	۲۰ ٪۴۰	۱۶ ٪۳۲	۰ ٪۰	۹ ٪۱۸	خیلی پایین
۱۴۰ ٪۱۰۰	۲۲ ٪۱۵/۷	۲۱ ٪۱۵	۴۵ ٪۳۲/۱	۶ ٪۴/۳	۴۶ ٪۳۲/۹	پایین
۱۴۳ ٪۱۰۰	۱۲ ٪۸/۴	۱۴ ٪۹/۸	۸۳ ٪۵۸	۲ ٪۱/۴	۳۲ ٪۲۲/۴	متوسط

۶۷	۷	۱۱	۲۵	۰	۲۴	بالا
%۱۰۰	%۱۰/۴	%۱۶/۴	%۳۷/۳	%۰	%۳۵/۸	
۴۰۰	۴۶	۶۶	۱۶۹	۸	۱۱۱	کل
%۱۰۰	%۱۱/۵	%۱۶/۵	%۴۲/۳	%۲	%۲۷/۸	
سطح معنی داری = ۰/۰۰۰		ضریب کای اسکوتر = ۵۰/۱۴			درجه آزادی = ۱۲	

جدول ۳- تأثیر پایگاه اجتماعی در انتخاب پیش‌نمونه ورزش

طبق نتایج جدول ۳، مشخص است که بیشتر آزمون‌ورها از پایگاه اجتماعی خیلی پایین، ورزش والیبال را به عنوان پیش‌نمونه مقوله ورزش انتخاب کرده‌اند، بیشتر آزمون‌ورها از طبقه پایین، ورزش شنا، طبقه متوسط و طبقه بالا ورزش فوتبال را انتخاب کرده‌اند. این نتیجه و همچنین سطح معنی‌داری آزمون برای سطح اطمینان ۰/۹۵ نشان می‌دهد که آزمون‌ورهای طبقات خیلی پایین، پایین، متوسط و بالا در انتخاب پیش‌نمونه ورزش تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. بنابر این رابطه، پی‌می‌بریم که پایگاه اجتماعی در انتخاب پیش‌نمونه ورزش تأثیر دارد.

۴-۲-۲- فرضیه دوم: تفاوت جغرافیایی در انتخاب پیش‌نمونه‌ها تأثیر دارد.

۴-۲-۲-۱- تأثیر تفاوت جغرافیایی در انتخاب پیش‌نمونه لباس

کل	لباس					
	سایر	تی شرت	کت	پیراهن یا بلوز	شلوار	
۲۰۰	۴۹	۲۲	۱۷	۵۳	۵۹	جنوب شهر
%۱۰۰	%۲۴/۵	%۱۱	%۸/۵	%۲۶/۵	%۳۹/۵	
۲۰۰	۲۵	۵۵	۳	۹۲	۲۵	شمال شهر
%۱۰۰	%۱۲/۵	%۲۷/۵	%۱/۵	%۴۶	%۱۲/۵	
۴۰۰	۷۴	۷۷	۲۰	۱۴۵	۸۴	کل
%۱۰۰	%۱۸/۵	%۱۹/۳	%۵	%۳۶/۳	%۲۱	
سطح معنی داری = ۰/۰۰۰		ضریب کای اسکوتر = ۵۵/۹۷			درجه آزادی = ۴	

جدول ۴- تأثیر تفاوت جغرافیایی در انتخاب پیش‌نمونه لباس

طبق نتایج جدول ۴، مشخص است که آزمون‌ورهای جنوب شهر، شلوار، کت و سایر لباس‌ها را بیشتر از آزمون‌ورهای شمال شهر انتخاب کرده‌اند. این نتیجه و همچنین سطح معنی‌داری آزمون برای سطح اطمینان

۰/۹۵ نشان می‌دهد که آزمون‌ورهای طبقات جنوب شهر و شمال شهر در انتخاب پیش‌نمونه لباس تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. بنابر این پی‌می‌بریم که تفاوت جغرافیایی در انتخاب پیش‌نمونه لباس تأثیر دارد. ۴-۲-۲- تأثیر تفاوت جغرافیایی در انتخاب پیش‌نمونه ظرف

کل	ظرف					
	کاسه	لیوان	قابلمه	بشقاب	سایر	
۲۰۰ ٪۱۰۰	۱۱ ٪۵/۵	۶۸ ٪۳۴	۱۶ ٪۸	۸۲ ٪۴۱	۲۳ ٪۱۱/۵	جنوب شهر
۲۰۰ ٪۱۰۰	۱۱ ٪۵/۵	۷۴ ٪۳۷	۳۶ ٪۱۸	۵۱ ٪۲۵/۵	۲۸ ٪۱۴	شمال شهر
۴۰۰ ٪۱۰۰	۲۲ ٪۵/۵	۱۴۲ ٪۳۵/۵	۵۲ ٪۱۳	۱۳۳ ٪۳۳/۳	۵۱ ٪۱۲/۸	کل
درجه آزادی = ۴		ضریب کای اسکوتر = ۱۵/۶۶			سطح معنی داری = ۰/۰۴	

جدول ۵- تأثیر تفاوت جغرافیایی در انتخاب پیش‌نمونه ظرف

طبق نتایج جدول ۵، مشخص است که آزمون‌ورهای شمال شهر ظروف لیوان، قابلمه و سایر را بیشتر از آزمون‌ورهای جنوب شهر انتخاب کرده‌اند. این نتیجه و همچنین سطح معنی‌داری آزمون برای سطح اطمینان ۰/۹۵ نشان می‌دهد که آزمون‌ورهای طبقات جنوب شهر و شمال شهر در انتخاب پیش‌نمونه ظرف تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. بنابر این پی‌می‌بریم که تفاوت جغرافیایی در انتخاب پیش‌نمونه ظرف تأثیر دارد. ۴-۲-۳- فرضیه سوم: جنسیت در انتخاب پیش‌نمونه‌ها تأثیر دارد.

۴-۲-۳-۱- تأثیر جنسیت در انتخاب پیش‌نمونه پرنده

کل	پرنده					
	گنجشک	کبوتر	کلاغ	یاکریم	سایر	
۲۰۰ ٪۱۰۰	۱۰۱ ٪۵۰/۵	۵۱ ٪۲۵/۵	۴ ٪۲	۲۹ ٪۱۴/۵	۱۵ ٪۷/۵	دختر
۲۰۰ ٪۱۰۰	۵۵ ٪۲۷/۵	۶۱ ٪۳۰/۵	۳۳ ٪۱۶/۵	۱۲ ٪۶	۳۹ ٪۱۹/۵	پسر
۴۰۰ ٪۱۰۰	۱۵۶ ٪۳۹	۱۱ ٪۲۸	۳۷ ٪۹/۳	۴۱ ٪۱۰/۳	۵۴ ٪۱۳/۵	کل
درجه آزادی = ۴		ضریب = ۵۴/۹۰			سطح معنی داری = ۰/۰۰۰	

جدول ۶- تأثیر جنسیت در انتخاب پیش‌نمونه پرنده

طبق نتایج جدول ۶ مشخص است که بیشتر آزمون‌ورهای دختر، گنجشک و بیشتر آزمون‌ورهای پسر، کبوتر را به عنوان پیش‌نمونه مقوله پرنده، انتخاب کرده‌اند. این نتیجه و همچنین سطح معنی‌داری آزمون برای سطح اطمینان ۰/۹۵ نشان می‌دهد که آزمون‌ورهای دختر و پسر در انتخاب پیش‌نمونه پرنده تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. بنابر این رابطه پی‌می‌بریم که جنسیت در انتخاب پیش‌نمونه پرنده تأثیر دارد.

۲-۲-۳-۲-۴- تأثیر جنسیت در انتخاب پیش‌نمونه شغل

کل	شغل					
	سایر	بازیگر	معلم	پزشک	مهندس	
۲۰۰	۸	۲۹	۳۵	۹۲	۳۶	دختر
%۱۰۰	%۴	%۱۴/۵	%۱۷/۵	%۴۶	%۱۸	
۲۰۰	۲۶	۳۱	۱۴	۶۰	۶۹	پسر
%۱۰۰	%۱۳	%۱۵/۵	%۷	%۳۰	%۳۴/۵	
۴۰۰	۳۴	۶۰	۴۹	۱۵۲	۱۰۵	کل
%۱۰۰	%۸/۵	%۱۵	%۱۲/۳	%۳۸	%۲۶/۳	
سطح معنی‌داری = ۰/۰۰۰		ضریب کای اسکوئر = ۳۵/۷۰			درجه آزادی = ۴	

جدول ۷- تأثیر جنسیت در انتخاب پیش‌نمونه شغل

طبق نتایج جدول ۷، مشخص است که بیشتر آزمون‌ورهای دختر، پزشکی را به عنوان پیش‌نمونه مقوله شغل، انتخاب کرده‌اند. در حالی که، بیشتر آزمون‌ورهای پسر مهندسی را انتخاب کرده‌اند. این نتیجه و همچنین سطح معنی‌داری آزمون برای سطح اطمینان ۰/۹۵ نشان می‌دهد که آزمون‌ورهای دختر و پسر در انتخاب پیش‌نمونه شغل تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. بنابر این رابطه پی‌می‌بریم که جنسیت در انتخاب پیش‌نمونه شغل تأثیر دارد.

۵- بحث

اکنون با توجه به یافته‌ها و تحلیل داده‌ها، به پاسخ پرسش‌ها و محک فرضیه‌ها می‌پردازیم.

۵-۱- آیا پایگاه اجتماعی در انتخاب پیش‌نمونه‌ها تأثیر دارد؟

فرضیه: پایگاه اجتماعی در انتخاب پیش‌نمونه‌ها تأثیر دارد.

با توجه به تحلیل و نتایج آماری داده‌ها، تأثیر پایگاه اجتماعی آزمون‌ورها بر انتخاب آنان، در همه سؤال‌ها کاملاً محسوس است. به عنوان مثال، در مقوله میوه، آزمون‌ورها از پایگاه اجتماعی خیلی پایین و متوسط با درصدهای ۳۴ و ۲۵/۲، موز و آزمون‌ورهای طبقات اجتماعی پایین و بالا با درصدهای ۲۹/۳ و ۳۷/۳، سیب را به عنوان پیش‌نمونه مقوله میوه انتخاب کرده‌اند و یا در مقوله ورزش، آزمون‌ورها از طبقه خیلی پایین والیبال را با درصد ۴۰ و افراد طبقه پایین، شنا را با درصد ۳۲/۹ و طبقات متوسط و بالا، فوتبال را با درصدهای ۵۸ و ۷۳/۳

به عنوان پیش‌نمونه مقوله ورزش انتخاب کرده‌اند. بررسی‌ها نشان داد که بیشتر آزمون‌ورها با پایگاه اجتماعی خیلی پایین، پایین، متوسط و بالا، پیش‌نمونه‌های متفاوتی را در هر مقوله انتخاب کرده‌اند. نتایج و همچنین سطح معنی‌داری آزمون برای سطح اطمینان ۰/۹۵ نشان می‌دهد که آزمون‌ورها با طبقات اجتماعی متفاوت در انتخاب پیش‌نمونه‌ها تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. بنابر این می‌توان نتیجه گرفت که پایگاه اجتماعی در انتخاب پیش‌نمونه‌ها تأثیر دارد و افراد از طبقه‌های اجتماعی مختلف، پیش‌نمونه‌های متفاوتی از هر مقوله در ذهن دارند و این تفاوت‌ها باید در انتخاب و تعیین مقولات کتب درسی مورد توجه قرار گیرند.

۵-۲- آیا محیط جغرافیایی در انتخاب پیش‌نمونه‌ها تأثیر دارد؟

فرضیه: محیط جغرافیایی در انتخاب پیش‌نمونه‌ها تأثیر دارد.

مطابق نتایج حاصل از پژوهش، تقریباً در تمامی سؤالات پرسشنامه، انتخاب آزمون‌ورهای جنوب شهر و شمال شهر تهران، تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. به عنوان نمونه، در مقوله پوشاک، آزمون‌ورهای جنوب شهر، به ترتیب موارد شلوار، پیراهن یا بلوز، سایر لباس‌ها، تی‌شرت و کت را با درصد‌های ۲۹/۵، ۲۶/۵، ۲۴/۵، ۱۱ و ۸/۵ و آزمون‌ورهای شمال شهر، به طور پیوستار موارد پیراهن یا بلوز، تی‌شرت، شلوار، سایر لباس‌ها و کت را با درصد‌های ۴۶، ۲۷/۵، ۱۲/۱۲، ۵/۵ و ۱/۵ را انتخاب کرده‌اند و یا در مقوله ظرف، آزمون‌ورهای جنوب شهر، به ترتیب موارد بشقاب، لیوان، سایر ظروف، قابلمه و کاسه را با درصد‌های ۴۱، ۵/۱۱/۳۴، ۸ و ۵/۵ و آزمون‌ورهای شمال شهر، به طور پیوستار، لیوان بشقاب، قابلمه، سایر ظروف، و کاسه را با درصد‌های ۳۷، ۲۵/۵، ۱۸، ۱۴ و ۵/۵ را انتخاب کرده‌اند. بنابر این پی‌می‌بریم افرادی که در دو مکان جغرافیایی مختلف زندگی می‌کنند، با توجه به شرایط مختلف مکان زندگی‌شان، پیش‌نمونه‌های متفاوتی از هر مقوله در ذهن دارند و این تفاوت‌ها باید در انتخاب و تعیین مقولات کتب درسی مورد توجه قرار گیرند.

۵-۳- آیا جنسیت بر انتخاب پیش‌نمونه‌ها تأثیر دارد؟

فرضیه: جنسیت بر انتخاب پیش‌نمونه‌ها تأثیر دارد.

طبق نتایج آماری و تحلیل داده‌ها، انتخاب‌های دختران و پسران در همه موارد به جز در مورد مقوله نوشیدنی - که معلوم شد تفاوت محسوسی در انتخاب پیش‌نمونه نوشیدنی در بین دختران و پسران وجود ندارد و نتایج آماری بدست آمده برای دختران و پسران نزدیک است - تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. به عنوان نمونه، در مقوله پرند که در جدول ۶- به آن اشاره شده بود، آزمون‌ورهای دختر به ترتیب گنجشگ، کبوتر، یاکریم، سایر پرندگان و کلاغ را با درصد‌های ۵۰/۵، ۲۵/۵، ۱۴/۵، ۷/۵ و ۲ و پسران به ترتیب کبوتر، گنجشگ، سایر پرندگان، کلاغ و یاکریم را به طور پیوستار با درصد‌های ۳۰/۵، ۲۷/۵، ۱۹/۵، ۱۶/۵ و ۶ انتخاب کرده‌اند و یا در مقوله شغل، آزمون‌ورهای دختر، پزشکی را با بالاترین در صد (۴۰٪) و پسران مهندسی را با بالاترین درصد (۳۴/۵٪) به عنوان پیش‌نمونه و سایر اعضای مقوله را با درصد‌های متفاوت انتخاب کرده‌اند. این نتایج و همچنین سطح معنی‌داری آزمون برای سطح اطمینان ۰/۹۵ نشان می‌دهد که آزمون‌ورهای دختر و پسر در

انتخاب پیش‌نمونه‌ها تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند و جنسیت در انتخاب پیش‌نمونه‌ها تأثیر دارد. بنابر این آزمون وره‌های دختر و پسر پیش‌نمونه‌های متفاوتی از هر مقوله در ذهن دارند و این تفاوت‌ها باید در انتخاب و تعیین مقولات کتب درسی مورد توجه قرار گیرند.

۵-۴- مقایسه یافته‌های مقاله حاضر با یافته‌های قبلی محققان

همان‌گونه که در بخش پیشینه مطالعات، مطرح گردید، شاید گسترده‌ترین و اصولی‌ترین پژوهش تجربی، در مورد پیش‌نمونه‌ها، توسط رُش (۱۹۷۸) انجام گرفته باشد. ولی، وی تنها به آزمایش و بررسی انتخاب و رتبه‌بندی پیش‌نمونه‌ها در مقوله‌های مختلف بسنده کرده است، هرچند یافته‌های پژوهش حاضر، به طور کلی با نظریه مقوله‌بندی پیش‌نمونه بنیاد وی، همسو است، اما مسئله‌ای که باید مورد توجه قرار گیرد، این است که در آزمون رُش، آزمون‌ورها در شرایط یکسانی قرار گرفته‌اند و تأثیر تفاوت‌های فرهنگی، محیط جغرافیایی و جنسیت، بر انتخاب پیش‌نمونه‌ها نادیده گرفته شده است. اما در این پژوهش تلاش شد هر چند محدود و مختصر، تأثیر پایگاه اجتماعی افراد، محیط جغرافیایی و جنسیت بر انتخاب پیش‌نمونه‌ها مورد بررسی قرار گیرد. در ایران، لبش (۱۳۸۸) تأثیر عوامل پایگاه اجتماعی، میزان تماشای تلویزیون و مکان جغرافیایی بر انتخاب پیش‌نمونه‌ها در شهر اراک، را بررسی کرده که از این میان، براساس یافته‌های ایشان، فرضیه‌های تأثیر پایگاه اجتماعی، محیط جغرافیایی بر انتخاب پیش‌نمونه‌ها تایید شده است و یافته‌های پژوهش حاضر در شهر تهران، با یافته‌های پژوهش وی در مورد تأثیر پایگاه اجتماعی، تفاوت جغرافیایی بر انتخاب پیش‌نمونه‌های آزمون‌ورها همسو می‌باشد، ولی، به نظر نگارندگان، جنسیت نیز عامل مؤثری در انتخاب پیش‌نمونه‌هاست و بین انتخاب پیش‌نمونه‌های آزمون‌ورهای پسر و دختر، تفاوت وجود دارد و یافته‌های پژوهش حاضر نیز آن را تایید می‌کند.

۶- نتیجه‌گیری

همان‌گونه که از تحلیل نتایج آماری به دست آمد و نیز پاسخ به سؤالات و محک فرضیه‌ها نشان داد، پژوهش حاضر اندیشه زبان‌شناسی‌شناختی را در ارتباط با پیش‌نمونه‌نگی تأیید می‌کند، بر این اساس تعیین پیش‌نمونه مقولات، مسئله‌ای متأثر از فرهنگ و محیط است و انسان‌ها اگر چه به لحاظ شناختی و زیستی از بن‌مایه‌های مشترکی برخوردارند ولی شناخت آنها از جهان خارج و به تبع آن مفهوم‌سازی در حوزه‌های انتزاعی از محیط تأثیر می‌پذیرد و همان‌طور که نتایج پژوهش حاضر نشان داد این امر حتی در بنیادی‌ترین لایه‌های شناخت یعنی مقوله‌بندی نیز روی می‌دهد. همان‌طور که از پاسخ به سؤالات پژوهش برمی‌آید، پایگاه اجتماعی، جنسیت و مکان جغرافیایی حتی در محدوده یک شهر می‌تواند بر مقوله‌بندی کودکان از پدیده‌های مختلف تأثیر بگذارد. بدون شک این مقوله‌بندی مبنای کسب شناخت در سطوح پیشرفته‌تر و مفهوم‌سازی در حوزه‌های انتزاعی است. نتیجه‌ای که از این بحث به دست می‌آید آن است که اولاً نقش محیط آموزشی نباید دست کم گرفته شود و دیگر اینکه نظام آموزشی نسبت به اینکه کودکان حتی در محدوده یک شهر با مقوله‌بندی مختلفی به نظام

آموزشی وارد می‌شوند، نمی‌تواند و نباید بی‌تفاوت باشد. متون درسی و انتخاب واژگان پایه باید با اشراف به چنین تفاوت‌هایی شکل گیرد تا رغبت به یادگیری و برخورد تعاملی با متن درسی صورت پذیرد. مسئله مقوله‌بندی پیش نمونه بنیاد تا حد قابل توجهی ناخودآگاه و پنهان عمل می‌کند ولی مبنای شناخت در سطوح پیشرفته‌تر را تشکیل می‌دهد.

منابع

- افراشی، آریتا (۲۲ مرداد) ۱۳۸۶، «نگاهی به معنا شناختی»، *روزنامه آفتاب شرق*.
- حق‌بین، فریده (۱۳۷۹)، «مبانی توصیف زبان، منطق ارسطویی یا منطق فازی»، تهران: *مجموعه مقالات پنجمین کنفرانس زبان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی*.
- زیتزن، میشانالا (۱۳۸۲)، «کارائی معنی شناسی نظری پیش نمونه بنیاد»، ترجمه آریتا افراشی، تهران: *فصلنامه هنر*، شماره ۵۸.
- ساسانی، فرهاد (۱۳۷۹)، «پیوستار نگری در زبان و اندیشه»، تهران: *مجموعه مقالات پنجمین کنفرانس زبان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی*.
- سرمد، زهره، بازرگان، عباس و الهه حجازی (۱۳۸۳)، *روش تحقیق در علوم رفتاری*، تهران: آگاه.
- صفوی، کورش (۱۳۸۳)، *درآمدی بر معنی شناسی*، تهران: *سوره مهر*.
- لیش، علی اکبر (۱۳۸۸)، *معنی شناسی پیش نمونه ایدر زبان فارسی: بررسی پیش نمونه در دانش آموزان سال چهارم ابتدائی شهرستان اراک*، رساله کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، تهران: دانشگاه پیام نور.
- مرادیان، مهتاب (۱۳۸۳)، «نگاهی به پیشینه شکل گیری مفهوم پیش نمونه در معنی شناسی»، *فصلنامه پازند*، شماره ۳.

- Asher; R.E. (1994), *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, Pergamen Press, Vol 6: 3384-3386.
- Driven; R. and Marjollyjn; V. (1998), *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*, John Benjamin's publishing company.
- Geeraerts; D. (1988), "where does Prototypicality Come from?", In: *Rudzka-Ostyn*, B, 207-229.
- Labov; W. (1973), *The Boundaries of Words and Their Meanings*. In: Bailery, C. and Shy, R. (eds.). *New ways of analysis variation in English*. Washington D.C: Georgetown university Press.
- Lakoff; G. (1987) *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: University of Chicago Press.
- Richards; Jack. C., Platt, John. Platt, Heidi (1992), *Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*, Longman.

-
-
- Rosch; E.(1975) , “Cognitive Representations of Semantic Categories”,
Journal of Experimental Psychology: General, Vol.104, No.3.
 - (1978) *Principles of Categorization*, Berkeley: University of
California.
 - Mervis, C.B. , Gray, W. , Johnson, D. , & Boyes-Braem, P. ,
July (1976) “Basic Objects in Natural Categories”, *Cognitive
Psychology*, Vol.8, No.3.
 - Saeed; J.I. (1997), *Semantics*, Oxford: Blackwell.
 - Taylor; J. R. (1991) *Linguistic Categorization: Prototype in Linguistic
Theory*, Oxford University Press.
 - Wittgenstein; L. (1978), *Philosophical Investigations. G.E.M (trans.)*,
Oxford University Press.

سید ارف